

TERMENI PRIVITORI LA FAUNĂ ÎN ALEXANDRIA

TERMS RELATED TO FAUNA IN ALEXANDRIA

DOI: [10.56177/AUA.PHILOLOGICA.1.26.2025.art.30](https://doi.org/10.56177/AUA.PHILOLOGICA.1.26.2025.art.30)**Drd. ALEXANDRA-CARLA CERNEAN**
Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca

Abstract: *This paper proposes a diachronic approach to the lexicon, especially within the Romanian language, in order to work on the Alexandria text and to identify whether the etymological layers of the Romanian language are present in it, as well as whether the semasiological categories are found in its pages. The choice of this work is justified by its literary and cultural value, as it is considered the first popular novel of our literature, widely spread in the Middle Ages and appreciated by the whole nation. The presence of Alexandria in Romanian culture has been analyzed by many Romanian researchers, including B. P. Haşdeu, Moses Gaster and Nicolae Cartoian. Therefore, we consider that the lexical units identified in this popular novel deserve to be carefully investigated by specialists. Consequently, in this article, we intend to examine, in particular, the terms referring to fauna found in the Alexandrian texts from a double perspective: etymological (tracing the origin of some words) and semantic (rendering their meaning and possible semantic changes that may occur). In this sense, we will make a hierarchization of these terms on the basis of lexico-semantic fields, according to the species and zoological classes to which they belong, in order to delimit and classify them in a rigorous and appropriate way. For this reason, we will restrict the semen /animal/, taking into account two other common properties: /domestic/ and /wild/. At the same time, the animal names will be classified according to the zoological class to which they belong, including: mammals, reptiles, birds and fishes. Even if Alexandria belongs to Old Romanian literature, the whole of its lexical phenomena constitutes a significant corpus, worthy of meticulous research.*

Keywords: *fauna, lexico-semantic field, lexicon, lexical units, popular novel, common and variables seme*

0. După cum se ştie, încă din primele decenii ale secolului al XXI-lea, se observă, în lingvistica românească, o schimbare de perspectivă, în sensul că atenţia specialiştilor s-a îndreptat către inventarierea şi studierea faptelor vechi de limbă, cu intenţia de a releva câteva aspecte insuficient explorate, descrise sau redată în trecut¹.

0.1. Astfel, în zilele noastre, reprezentanţii din domeniul filologiei, şi, implicit, din cel al lingvisticii îşi concentrează activitatea „pe stabilirea textelor

¹ Adrian Chircu, *De nomine piscium. Denumiri de peşti în vechi dicţionare româneşti (Dictiones latine cum valachica interpretatione)*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica*, vol. 22/2, Alba Iulia, Universitatea „1 Decembrie 1918”, 2021, p. 309.

vechi, pe editarea și pe comentarea acestora”², pentru a putea fi accesibile specialiștilor, precum și celor interesați din varii motive.

Prin urmare, nu doar filologii, ci și lingviști au avut privilegiul de a se apleca asupra numeroaselor scrieri vechi românești (fie ele laice, bisericești, administrative, documentare, beletristice sau științifice) și de a descoperi diverse piste, modele interpretative, cu scopul de a realiza o delimitare proximă a elementelor prezente în paginile acestor lucrări, mai puțin analizate, cunoscute sau clarificate anterior³.

0.2. În plus, varietatea de unități lexicale reperate oglindește cultura comunității respective, ele putând să ofere informații despre stadiul „de dezvoltare socială a poporului care vorbește limba în discuție sau, altfel spus, asupra cantității și felului cunoștințelor aceluiași popor în toate ramurile de activitate”⁴. De aceea, cercetarea amănunțită și riguroasă a cuvintelor a căpătat o însemnătate aparte printre specialiștii domeniilor umaniste.

0.3. Conform Floricăi Dimitrescu, textele vechi și dicționarele nu se rezumă la funcția de depozit lingvistic, ci îndeplinesc un rol activ în procesul de cunoaștere aprofundată a limbii române⁵.

De asemenea, lexicul sau vocabularul de azi al limbii române nu poate fi pe deplin înțeles fără o studiere serioasă și temeinică a bazei sale constitutive⁶.

În consecință, unitățile lexicale vechi, identificate în diverse texte și consemnate în diferite dicționare românești, merită să fie investigate cu rigurozitate, mai ales de către filologi.

0.4. Totodată, contribuția noastră se înscrie aceluiași demers investigativ, care vizează reliefarea trăsăturilor specifice limbii române vechi. Ne dorim să examinăm termenii privitori la faună întâlniți în paginile *Alexandriei*⁷ și să readucem în sfera de interes general această carte populară atât de complexă și controversată.

1. Înainte însă de a expune analiza propriu-zisă a unităților lexicale inventariate, considerăm necesară contextualizarea apariției celui mai vechi roman popular din literatura noastră, răspândit și în celelalte literaturi europene⁸.

² Roxana Vieru, *Paleografia – Știință auxiliară a filologiei*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2024, p. 18.

³ Adrian Chircu, *De nomine animalium. Observații asupra tălmăcirii de către Teodor Corbea a numelor latinești de animale cu vorbe românești (Dictiones latinae cum valachica interpretatione)*, în *Studii clasice*, L (2020), 2021, p. 195.

⁴ Iorgu Iordan, Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1965, p. 247.

⁵ Florica Dimitrescu, *Dinamica lexicului românesc – ieri și azi*, Cluj-Napoca/București, Editura Clusim/Editura Logos, 1995, p. 27.

⁶ Idem, *Din lexicul limbii române vechi – și nu numai*, București, Editura Universității din București, 2014, p. 10.

⁷ Vezi ***, *Alexandria*, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, vol. XI., studiu introductiv, ediție și glosar de Florentina Zgraon, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2006, p. 127–240.

⁸ Mihai Moraru, Cătălina Velculescu, *Bibliografia analitică a cărților populare laice*, partea I, sub îngrijirea științifică a lui I. C. Chițimia, București, Editura Academiei Române, 1976, p. 16.

1.1. Redacția timpurie a *Alexandriei* a fost elaborată în Egipt (probabil chiar în orașul cu același nume), în limba greacă, de către un autor necunoscut care a cules tradițiile scrise și legendele populare, le-a armonizat și a alcătuit romanul despre regele Macedoniei, Alexandru cel Mare⁹.

Însă propagarea care a avut loc spre apusul Europei nu a cuprins și teritoriul țării noastre, ci „prelucrările occidentale s-au reflectat asupra lui”¹⁰. De aceea, traducerea sa în literatura română a fost realizată „pe baza unei versiuni apusene ce fusese masiv prelucrată în mediul sârbesc, mai ales prin inserarea unor elemente afective și religioase, intens receptate în cultura noastră, s-a perpetuat în numeroase copii manuscrise și tipărite”¹¹.

Astfel, manuscrisul nr. 3821, păstrat în Biblioteca Academiei Române și cunoscut în literatura de specialitate sub denumirea de *Codex Neagoeanus* (1620), reprezintă cea mai veche copie a cărții transmise până astăzi¹². Prezentul volum reproduce integral acest text și include, pe alocuri, trimiteri la conținutul unui alt manuscris (ms. rom. BAR 1867, datat în 1717), pentru a completa lacunele existente între filele 42^v–43^r și 56^v–57^r¹³.

1.2. În plus, constituirea romanului are la bază două elemente: „unul cult – tradiții istorice, adunate din cărți, altul popular – legende culese din gura poporului”¹⁴. Îmbinarea celor două componente a determinat o largă circulație a textului în toate ținuturile românești și a favorizat o uluitoare receptare, la nivelul tuturor straturilor sociale¹⁵, dat fiind că acesta se încuibase, încă din secolul al XVII-lea, într-atâta la români¹⁶.

1.3. De altfel, *Alexandria* se încadrează în literatura estetică (romantică), deoarece aceasta reprezintă o „proprietate străină (...) care nici nu pretinde a fi românesc, dar încetul cu încetul a devenit o parte din avuția literară a românilor, influențând asupra fanteziei și ajungând adesea din carte în viu grai, ca poveste și snoavă”¹⁷.

⁹ Nicolae Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I. *Epoca influenței sud-slave*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974, p. 270; vezi și Ion Constantin Chițimia, Stela Toma (coord.), *Crestomație de literatură română veche*, vol. I, cuvânt înainte de Prof. dr. doc. Zoe Dumitrescu Bușulenga, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984, p. 166; Eugen Simion (coord.), *Enciclopedia literaturii române vechi*, cuvânt înainte de acad. Eugen Simion, București, Editura Muzeului Literaturii Române/Editura Fundației Naționale pentru Știință și Art, 2018, p. 39 etc.

¹⁰ Florentina Zgraon, „Cuvânt-înainte”, în *Alexandria...*, p. 33.

¹¹ *Ibidem*, p. 5.

¹² Pentru mai multe detalii cu privire la acest codice, a se consulta, în special, lucrarea: Nicolae Cartojan, *Alexandria în literatura românească. Noii contribuții (studiu și text)*, București, Editura Cartea Românească, 1922, p. 30–32.

¹³ ***, *Alexandria...*, p. 229.

¹⁴ Nicolae Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească...*, p. 283.

¹⁵ *Ibidem*, p. 281, p. 284; Eugen Simion (coord.), *Lucr. cit.*, p. 40.

¹⁶ Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Cuvente din bătrâni*, București, Editura „Cultura Națională”, 1937, p. 25.

¹⁷ Moses Gaster, *Literatura populară română*, ediție, prefată și note de Mircea Angheliescu, București, Editura Minerva, 1983, p. 9.

1.4. Prin urmare, „cel dintâi roman al literaturii noastre”¹⁸, așa cum remarcă și Nicolae Cartojan, ajunge să ocupe un loc semnificativ în epoca medievalității românești¹⁹, întrucât, în calitate de produs literar, alături de alte scrieri asemănătoare, „contribuie la formarea gustului artistic al categoriilor mai puțin instruite, într-o epocă în care lectura religioasă deținea categoric supremația, formând o verigă de trecere de la literatura de timp folcloric la cea cultă”²⁰.

1.5. Datorită diversității lexicale de care dispune *Alexandria*, în textul său se regăsesc termeni nu doar din domeniul istoriei sau al artei militare, ci și din alte sfere, precum etnologia, geografia, mitologia, religia, medicina populară, zoologia și viața spirituală²¹. Dintre toate științele menționate anterior, studiul nostru se va concentra asupra celei zoologice.

2. Astfel, în prezenta lucrare, ne propunem să întocmim un inventar al unităților lexicale referitoare la varietatea speciilor de animale, prezente în paginile romanului popular *Alexandria*, în vederea realizării unei clasificări pertinente a acestora, în funcție de câmpurile lexico-semantică²².

Conform Angelei Bidu-Vrăncănu, delimitarea acestor câmpuri se fundamentează pe două criterii majore: primul se referă la repartizarea „lexemelor într-un câmp pentru a li se defini sensul”²³, iar cel de-al doilea se concentrează pe „delimitarea câmpurilor diferite între ele”²⁴. Aceste două principii trebuie să fie temeinic înțelese și bine fixate în mintea cercetătorului care își propune să realizeze o ierarhizare a unităților lexicale pe baza unei *relații lexico-semantică*²⁵.

Pentru a efectua împărțirea și categorizarea cuvintelor pe clase, este necesar să se țină cont de faptul că semele sunt strâns legate de „structurile lexicale din fiecare limbă, fiind rezultatul comparației între sememe determinate în anumite clase paradigmatică”²⁶.

De aceea, semele comune (generice) contribuie la gruparea lexemelor înrudite „într-o anumită clasă paradigmatică”²⁷, în timp ce semele variabile

¹⁸ Nicolae Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească...*, p. 268.

¹⁹ Vezi Dan Simonescu, *Romanul popular în literatura română medievală*, București, Editura didactică și pedagogică, 1965, p. 7, p. 11, p. 13–15, p. 19, p. 23–29; Nicolae Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească...*, p. 268–269; Alexandru Rosetti, Boris Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I. *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, ediția a doua, revăzută și adăugită, București, Editura Minerva, 1971, p. 215.

²⁰ Florentina Zgraon, în *Alexandria...*, p. 9.

²¹ Alexandru Rosetti, Boris Cazacu, Liviu Onu, *Lucr. cit.*, p. 219.

²² pentru informații suplimentare, vezi și articolul: Eugeniu Coșeriu, „Les structures lexémantiques”, în Wilhelm Theodor Elwert (ed.), *Probleme der Semantik, Zeitschrift für französische Sprache und Literatur*, Wiesbaden, Editura Franz Steiner Verlag, 1968, seria nouă, nr. 1, p. 3–16.

²³ Angela Bidu-Vrăncănu, *Câmpuri lexicale din limba română. Probleme teoretice și aplicații practice*, București, Editura Universității din București, 2008, p. 55.

²⁴ *Ibidem*, p. 55.

²⁵ Vezi Verginica Barbu Mititelu, *Hiponimie, sinonimie, antonimie. Abordare din perspectiva lingvisticii*, București, Editura Matrix Rom, 2010, p. 11 și D. Alan Cruse, *Lexical semantics*, Regatul Unit, Editura Cambridge University Press, 1986, p. 84–86, p. 112, p. 134.

²⁶ Angela Bidu-Vrăncănu, *Câmpuri lexicale din limba română...*, p. 21.

²⁷ *Ibidem*, p. 23.

(specifice, distinctive) sunt responsabile de „stabilirea riguroasă a diferențelor de sens”²⁸.

Prin urmare, tipologia semelor reprezintă modalitatea prin care se semnalează „condițiile analizei semice în cadrul unui câmp”²⁹.

2.1. Parcurgerea integrală a cărții a dus la identificarea a numeroase denumiri de animale, nu numai a celor bine cunoscute, ci și a celor mai rar întâlnite. Cu intenția de a elabora un corpus investigativ, am recurs și la consultarea celor trei dicționare fundamentale (DER, DLR, DELR³⁰), pentru a reda atât originea, cât și sensul termenilor analizați. Aceste lucrări lexicografice sunt considerate izvoare esențiale pentru înțelegerea istoriei limbii române³¹, pentru că oferă informații valoroase despre natură gramaticală, semantică și etimologică a cuvintelor-titlu înregistrate.

2.2. Pentru a circumscrie cât mai optim noțiunea de *faună*³², am recurs la argumentele Mioarei Avram referitoare la acesta³³ și am ținut cont de observațiile formulate de Angela Bidu-Vrânceanu³⁴. Aceasta din urmă autoare precizează că „natura semelor comune are consecințe asupra ramificării paradigmatică a unui câmp”³⁵.

Astfel, un sem precum /animal/ determină o categorizare foarte extinsă de cuvinte, care poate fi însă restrânsă prin luarea în considerare a altor două seme comune: /domestic/ și /sălbatic/³⁶. Ambele proprietăți comune semului fac parte din cadrul câmpurilor lexicale poliparadigmatice concrete, pentru că acestea se raportează la un referent concret și implică mai multe tipuri de paradigme³⁷. Pe de o parte, în paradigmelor (relativ) omogene, cum sunt denumirile animalelor domestice (SAD), semele variabile distinctive pot fi repetate între ele, iar, pe de altă parte, în paradigmele neomogene, precum cele ale numelor de animale sălbatice (SAS), semele pot varia în grade diferite de la una la alta³⁸.

Mai mult decât atât, Mounin Georges a discutat detaliat despre cele două seme comune caracteristice fiecăruia dintre cele două câmpuri care compun

²⁸ *Ibidem*, p. 24.

²⁹ *Ibidem*, p. 22.

³⁰ Trebuie să menționăm faptul că, în întocmirea corpusului, DLR și DER au fost folosite integral în cercetarea tuturor unităților lexicale, în vreme ce DELR a fost utilizat de la A–D.

³¹ Florica Dimitrescu, *Dinamica lexicului românesc – ieri și azi...*, p. 27.

³² În coloanele DLR, s.v., *fauna* este definită drept ‘totalitatea speciilor dintr-o anumită regiune’;

³³ *fauna* reprezintă „termenul generic neologic, devenit curent animal — care denumeste o noțiune subordonată aceleia de ființă (creatură, făptură, vietate, viețuitoare) — nu are niciun sinonim exact, afară de necuvântător, cu conotație poetică” în Mioara Avram, *Cuvintele limbii române între corect și incorect*, Chișinău, Editura Cartier, 2001, p. 243.

³⁴ Vezi, în acest sens, lucrările: Angela Bidu-Vrânceanu, „Cîmpuri (sub)ansambluri lexico-semantică”, în Angela Bidu-Vrânceanu și Narica Forăscu, *Modele de structurare semantică. Cu aplicații la limba română (Polisemie, sinonimie, antonimie, cîmpuri)*, Timișoara, Editura Facla, 1984 și Angela Bidu-Vrânceanu, *Cîmpuri lexicale din limba română. Probleme teoretice și aplicații practice*, București, Editura Universității din București, 2008.

³⁵ Angela Bidu-Vrânceanu, „Cîmpuri (sub)ansambluri lexico-semantică”..., p. 163.

³⁶ *Ibidem*, p. 163.

³⁷ Angela Bidu-Vrânceanu, *Cîmpuri lexicale din limba română...*, p. 71–72, p. 77.

³⁸ *Ibidem*, p. 69, p. 78.

supraansamblul, propunând criterii de interpretare mai ales pentru semul /domestic/, criterii aplicabile, sub forma unei manifestări negative, și semului /sălbatic/³⁹. Redăm în continuare criteriile avansate de acest autor francez: în raport cu animalul domestic, care trăiește în preajma omului, animalul sălbatic este absent din jurul său; animalul domestic este hrănit de om, iar cel sălbatic își procură singur hrana; față de specia animalului domestic care se reproduce, de regulă, sub dominația sau cu sprijinul omului, specia celui sălbatic nu se supune, în mod deosebit, unei astfel de condiții; omul întreține, de mult timp, relații stabile și uzuale cu animalul domestic, însă interacțiunile sale cu animalul sălbatic sunt sporadice sau inexistente; animal domestic îl ajută pe om, oferindu-i produsele sale, în vreme ce animalul sălbatic nu aduce nicio contribuție directă în activitatea umană⁴⁰.

De asemenea, semul⁴¹ /animal/ precizează și categoria lexico-gramaticală căreia îi aparțin termenii din cadrul acestui supraansamblu, anume substantivul⁴².

De altfel, pe lângă semele comune specifice celor două câmpuri lexico-semantic (anume /animal/+domestic/, respectiv /animal/+sălbatic/), semele variabile, parțial reprezentate în cadrul acestora, vor fi tratate ilustrativ, după cum urmează⁴³.

2.2.1. Pe baza corpusului realizat și a analizei lexicului din *Alexandria*, am regăsit doar șase dintre cele optsprezece paradigme, selectate în funcție de randamentul semelor, care corespundătoare speciilor de animale domestice incluse în acest câmp⁴⁴, întrucât, din punct de vedere lingvistic, fiecare specie funcționează ca o clasă distinctă⁴⁵. Cele șase tipare paradigmatic identificate sunt:

- a. /bivol/: **bivol** (/adult mascul în general/).
- b. /bou/: **bou** (/adult mascul în general/); **taur** (/adult mascul necastrat/).
- c. /cal/: **cal** (/adult mascul în general/); **bidiviu**, **farij**, **telegar** (/adult mascul necastrat/); **iapă** (/femelă adult în general/); **mânz** (/pui mascul în general/).
- d. /catâr/: **catâr** (/adult mascul în general/).
- e. /câine/: **câine**, **cotei**, **ogar**, **sampson** (/adult mascul în general/);
- f. /oaie/: **oaie** (/femelă adult în general/).

2.2.2. Spre deosebire de câmpul lexico-semantic al numelor pentru animalele domestice, caracterizat printr-o structură omogenă, cel al animalelor sălbatice se conturează ca fiind relativ nestructurat sau neomogen, atât din cauza cantității

³⁹ Georges Mounin, *Clefs pour la sémantique*, Paris, Editura Sghers, 1972, p. 142, 148 *apud* Angela Bidu-Vrănceanu, „Cîmpuri (sub)ansambluri lexico-semantic”..., p. 186.

⁴⁰ Georges Mounin, *Clefs pour la sémantique*..., p. 142, p. 139–148 *apud* Angela Bidu-Vrănceanu, *Cîmpuri lexicale din limba română*..., p. 89, p. 101.

⁴¹ pentru a preveni eventualele confuzii, semele vor fi redată între bare oblice / /, iar citatele propriu-zise între ghilimelele tipografice „”.

⁴² Angela Bidu-Vrănceanu, „Cîmpuri (sub)ansambluri lexico-semantic”..., p. 186.

⁴³ Vezi *Ibidem*, p. 186–195; Angela Bidu-Vrănceanu, *Cîmpuri lexicale din limba română*..., p. 88–97, p. 101–114.

⁴⁴ Cele optsprezece specii sunt: /măgar/, /cal/, /catâr/, /bou/, /capră/, /oaie/, /porc/, /pisică/, /câine/, /iepure/, /rață/, /curcan/, /gâscă/, /porumbel/, /bibilică/, /găină/, /bivol/, /păun/; vezi Angela Bidu-Vrănceanu, „Cîmpuri (sub)ansambluri lexico-semantic”..., p. 186–191 și Angela Bidu-Vrănceanu, *Cîmpuri lexicale din limba română*..., p. 90, p. 92–96;

⁴⁵ Angela Bidu-Vrănceanu, „Cîmpuri (sub)ansambluri lexico-semantic”..., p. 186–187.

nejustificat de mare, cât și din pricina calității diverse a semelor reziduale sau a surplusului semantic⁴⁶. Includerea semului /specie/ în cadrul acestui câmp ar putea fi posibilă, însă analiza ar deveni inefficientă din punct de vedere structural, deoarece s-ar ajunge la un număr copleșitor de paradigme⁴⁷.

În SAS, semul /specie/ are o importanță redusă comparativ cu SAD, deoarece majoritatea lexemelor din inventar fac trimitere la o specie distinctă⁴⁸. Am reperat în text câteva exemple de animale sălbatice⁴⁹:

a) **crocodil, elefant, leu, pardos, pește, șarpe** (/adult mascul în general/, /dăunător/+/-/util/ în raport cu o persoană, privind /interesul pentru om/);

b) **cămilă, pasăre** (/femelă adult în general/, /dăunător/+/-/util/ în raport cu o persoană, privind /interesul pentru om/).

2.3. De altfel, pentru a putea clasifica într-o manieră adecvată tema pe care ne dorim să o abordăm, am recurs și la studiile anterioare referitoare la denumirile de animale din *Lexiconul de la Buda*⁵⁰ și din *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*⁵¹, în vederea ierarhizării termenilor în diverse clase.

2.3.1. În paginile romanului *Alexandria*, am identificat o serie de nume de mamifere care, conform taxonomiei elaborate de Dorling Kindersley, aparțin subclasei placentelor⁵²:

În carte, apare doar termenul generic care desemnează familia elefanților, respectiv ordinul Proboscidea (A):

elefant⁵³ s. m. – „Împărate, acmu să aducem **lefantele**...” (A.1620: 32^v); „...puseră pre o **lefantă** 30 de pușcaș...” (A.1620: 32^v); – ‘animal mamifer, cel mai mare dintre cele terestre de astăzi, cu pielea groasă, trompă și colți de fildeș’ (DER, s.v.) < lat. *elephantus*, fr. *éléphant* (DLR, s.v.).

⁴⁶ *Ibidem*, p. 194.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 192.

⁴⁸ Angela Bidu-Vrâncianu, *Câmpuri lexicale din limba română...*, p. 103.

⁴⁹ Am luat în considerare întreg regnul animal, întrucât lexemele corespunzătoare păsărilor, peștilor sau altor viețuitoare se regăsesc în filele *Alexandriei* în contexte care reflectă în mod clar apartenența lor la fauna sălbatică.

⁵⁰ Vezi Maria Aldea, *Denumiri de păsări în Lexiconul de la Buda* (1825), în *The Proceedings of the European Integration – Between Tradition and Modernity Congress*, Târgu Mureș, Editura Universității Petru Maior, vol. 6, 2015, p. 218–233; Idem, *Denumiri de mamifere în Lexiconul de la Buda* (1825), în Mihaela Viorica Constantinescu et alii (ed.), *Perspective comparative și diacronice asupra limbii române. Actele celui de-al XV-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică* (București, 27–28 noiembrie 2015), București, Editura Universității din București, 2016, p. 211–217; Idem, *Denumiri de pești în Lexiconul de la Buda* (1825), în Adina Chirilă (ed.), *Omul de cuvânt. In honorem Gheorghe Chivu*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2017, p. 85–92; Idem, *Denumiri de reptile, amfibieni și nevertebrate în Lexiconul de la Buda* (1825), în *Fonetică și dialectologie*, București, Editura Academiei Române, XL, 2021, p. 5–10.

⁵¹ Vezi Adrian Chircu, *De nomine animalium...*, p. 195–210; Adrian Chircu, *De nomine piscium...*, p. 309–320.

⁵² Dorling Kindersley, *Animale – ghid vizual complet al lumii sălbatice*, coord. David Burnie, trad. Adriana Bădescu et alii, referent de specialitate Oana Popescu, București, Enciclopedia RAO, 2007 apud Maria Aldea, *Denumiri de mamifere...*, p. 211–216; vezi și demersul similar întreprins de Adrian Chircu, *De nomine animalium...*, p. 203–204.

⁵³ În glosarul *Alexandriei* este înregistrat un posibil sinonim pentru *elefant*, anume *pil*, însă nu îl vom include, deoarece această formă nu este consemnată în dicționarele de specialitate (DER, s.v.; DLR, s.v.).

În ceea ce privește ordinul Carnivora (B), am remarcat în text prezența atât a familiei Canidae, reprezentată prin specia *câine* și prin alte feluri de câini, precum *cotei*, *ogar*, *sampson* (B.1.), clasificați în funcție de trăsăturile fizice și/sau de destinație⁵⁴, cât și a familiei Felidae, redată prin două denumiri de animale, anume *leu*, *pardos* (B.2.):

B.1. **câine** s. m. – „Și scoaseră [...] **câinii**...” (A.1620: 39^v); „Iară Potolomei zise să-l taie câte o fărîmă și să-l de **câinilor**...” (A.1620: 74^t) – ‘mamifer carnivor, în general domestic’ < lat. *canis* (DER, s.v.; DLR, s.v.; DELR, s.v.);

cotei s. m. – „Pedestrașii să să suie pre munte [...] și cu **cotei**.” (A.1620: 24^t); „Și scoaseră [...] **cotei**...” (A.1620: 39^v) – ‘câini de talie mică’ – et. nec. (DER, s.v.; DLR, s.v.);

ogar s. m. – „Pedestrașii să să suie pre munte [...] cu **ogarii**...” (A.1620: 24^t); „Și scoaseră [...] 20.000 de **ogari** frumoși...” (A.1620: 39^v) – ‘câini de vânătoare, cu corpul zvelt, cu picioare lungi foarte iute la fugă’ < magh. *agár* (DER, s.v.; DLR, s.v.);

sampson s. m. – „Pedestrașii să să suie pre munte [...] și cu **sampsonii**...” (A.1620: 24^t); „...scoaseră 20.000 de ogari frumoși și **sampsoni**...” (A.1620: 39^v) – ‘dulău, bulldog’ < tc. *samsun* (DER, s.v.; DLR, s.v.).

B.2. **leu** s. m. – „...10.000 de **lei** învățați la războiu.” (A.1620: 28^v), „Și scoaseră 10.000 de **lei** neînvățați...” (A.1620: 39^v) – ‘Mamifer carnivor de talie mare din familia felidelor, cu blană scurtă de culoare gălbuie și cu o coamă bogată în jurul capului, deosebit de puternic și de vorace, care trăiește în Africa și în Asia meridională’ < lat. *leo* (DER, s.v.; DLR, s.v.);

pardos s. m. – „Pedestrașii să să suie pre munte [...] și cu **pardoșii**...” (A.1620: 24^t); „Și scoaseră [...] 20.000 de **pardoși**...” (A.1620: 39^v) – ‘(învechit) panteră’ < sl. *parudosu*, ngr. *párdos* (DER, s.v.; DLR, s.v.).

În plus, familia Equidae din ordinul Perissodactyla (C) este ilustrată în *Alexandria*, pe de o parte prin cuvântul generic *cal*, pe de altă parte prin termeni referitori la anumite tipuri de cai, diferențiați pe baza însușirile, caracteristicile sau calitățile acestora⁵⁵:

bidiviu s. m. – „Și să sculă Aristotel [...] și-și aduse un **bidiviu** alb ca zăpada...” (A.1620: 59^t) – ‘cal tânăr (de călărie) de rasă arabă’ < tc. *bedevi* (DER, s.v.; DLR, s.v.; DELR, s.v.);

cal s. m. – „...și luă **calul** și fugie cu el în apă...” (A.1620: 8^v); „Și trimise Talistrada [...] 100 de feate împodobite și frumoase și tot cu haine roșii și cu cununi de aur în cap și pre cai albi (A.1620: 117^t). – ‘animal domestic ierbivor, cu copită despicată, folosit la călărie și la tracțiune’ < lat. *caballus* (DER, s.v.; DLR, s.v.; DELR, s.v.);

catâr s. m. – „Și aduse 100.000 de **catâre** cu tot de galbini și de talere încărcate.” (A.1620: 33^v) ; „Și scoaseră [...] 200.000 de **catâre**...” (A.1620: 40^t) – ‘animal produs din împerecherea unei iepe cu un măgar’ < tc. *katyr* (DER, s.v.; DLR, s.v.; DELR, s.v.);

farij s.m. – „Și-l dăruie cu un **fărij** alb ca zăpada...” (A.1620: 55^v) – ‘cal frumos, de lux; armăsar’ < sl. *farižŭ* (DER, s.v.; DLR, s.v.);

⁵⁴ Mioara Avram, *Lucr. cit.*, p. 244.

⁵⁵ Maria Aldea, *Denumiri de mamifere...*, p. 214.

iapă s. f. – „...să încalece voinicii toți pre **iepe** cu mânzi...” (A.1620: 19^v); „Și scoaseră-i **iepele** din peștere, la mânzii lor...” (A.1620: 20^f) – ‘femela calului’ < lat. *equa* (DER, s.v.; DLR, s.v.);

mânz s. m. – „...să încalece voinicii toți pre iepe cu **mânzi**...” (A.1620: 19^v); „...să lege **mânzii** la gura peșterii...” (A.1620: 19^v) – ‘puiul iepei, a cărei limită de vârstă variază, după regiuni, de la câteva luni până la trei ani’ – cf. alb. *mës* (DER, s.v.; DLR, s.v.);

telegar s. m. (adjectival) – „Și scoaseră 100.000 de cai **telegari** hrăniți.” (A.1620: 39^v) – ‘cal tânăr, iute (folosit la trăsură)’ < teleagă + suf. ar (DLR, s.v.).

De altfel, în text nu am întâlnit denumirea generică *vită* pentru a desemna familia Bovidae (D.1.) din ordinul Artiodactyla (D), ci am observat ocurența unor specii distincte, precum:

D.1. **bivol** s. m. – „...Alexandru puse nainte leilor 1.000 de **bivoli**...” (A.1620: 31^v); „Și să loviră lei cu **bivolii** și cu taurii...” (A.1620: 32^f) – ‘vită cornută, asemănătoare cu boul, cu păr negru; buffle’ < v. sl. *byvolŭ* (DER, s.v.; DLR, s.v.; DELR, s.v.);

bou s. m. – „Și începură a prăda țara Indiei oștile lu Alexandru, și lua **boi**...” (A.1620: 24^v) – ‘taur castrat, boeuf’ < lat. **bovus*, -um (DER, s.v.; DLR, s.v.; DELR, s.v.);

oaie s. f. – „Și începură a prăda țara Indiei oștile lu Alexandru, și lua [...] **oi** și bucate.” (A.1620: 24^v) – ‘femela berbecului după ce a ajuns la maturitate; animal domestic rumegător, crescut pentru lână, lapte și carne’ < lat. *ovis*, -em (DER, s.v.; DLR, s.v.);

taur s. m. – „...Alexandru puse [...] o mie de **tauri**...” (A.1620: 31^v); „Și să loviră lei cu bivoli și cu **taurii**...” (A.1620: 32^f) – ‘mascul necastrat din specia taurinelor cu capul mare, pielea groasă și aderentă, părul de pe frunte lung, adesea încrețit’ < lat. *taurus* (DER, s.v.; DLR, s.v.).

Totodată, lexemul *cămilă* (D.2.), parte a familiei Camelidae și a aceluiași ordin (D), se regăsește în roman:

D.2. **cămilă** s. f. – „Și puse nainte 1.000 de **cămile** tot cu clopote...” (A.1620: 32^v); „Și scoaseră [...] 100.000 de **camile**...” (A.1620: 40^f) – ‘mamifer rumegător cu una sau două cocoase’ < paleosl. *kamilŭ* (< m. gr. *κάμηλος*) (DER, s.v.; DLR, s.v.; DELR, s.v.).

2.3.2. În textul *Alexandriei*, sunt menționate două specii reprezentative ale clasei reptilelor: șerpii și crocodilii, adică acele „vertebrate care se înmulțesc prin ouă și au pielea groasă acoperită de solzi”⁵⁶. De exemplu:

crocodil s. m. – „...el văzu pre **corcodel** căscând gura, cum va sări să-l înghiță...” (A.1620: 46^v), – ‘reptilă amfibie de forma unei șopârle uriașe, puternică și foarte mâncăcioasă, care trăiește de-a lungul fluviilor din țările tropicale și mai ales în apele Nilului’ < fr. *crocodile*, lat. *crocodilus* (DLR, s.v.; DELR, s.v.);

șarpe s. m. – „Și era învăluit un **șarpe** de la picioare până la gură...” (A.1620: 5^f); „...și-i ține gura cu dinții **șarpele**...” (A.1620: 9^v) – ‘(la pl.) ordin de reptile (veninoase) cu corpul cilindric și lung, fără picioare, care se târăște printr-o mișcare ondulară a corpului’ < lat. *serpens* (DLR, s.v.; DER, s.v.).

2.3.3. De altfel, păsările fac parte din încrengătura Chordata și sunt încadrate în clasa Aves, numărând în jur de 900 de specii⁵⁷.

⁵⁶ Dorling Kindersley, *Animale – ghid vizual complet al lumii sălbatice...*, p. 364; vezi și p. 366, 376, 400, 424 apud Maria Aldea, *Denumiri de reptile, amfibieni și nevertebrate...*, p. 5.

pasăre⁵⁸ s. f. – „...pren pomi **păsări** frumoase era și cânta frumos...” (A.1620: 10^v); „era nește **păsări** cu penele galbine ca aurul...” (A.1620: 11ⁱ) – ‘vertebrat ovipar cu corpul acoperit cu pene; zburătoare’ < lat. *passer*, -em (DER, s.v.; DLR, s.v.).

2.3.4. Este bine cunoscut faptul că peștii sunt „primele animale cu coloană vertebrală care au apărut pe pământ, formând cel mai mare grup de vertebrate”⁵⁹. Ei însumează aproximativ 24500 de specii din 491 de familii care se împart în trei mari categorii: pești agnați (2 clase: Myxini și Cephalaspidomorphi), pești osoși (din clasa Chondrichthyes) și pești cartilaginoși (aparținând clasei Osteichthyes)⁶⁰. Cu toate acestea, nu vom face distincția între grupele de pești, deoarece în *Alexandria* se regăsește doar termenul generic:

pește s. f. – „Și băgă **peștii** în apă și înviseră...” (A.1620: 19^f); (A.1620: 10^v); „...el văzu un **pește** mare, venie la el să-l mănec...” (A.1620: 11ⁱ) – ‘vertebrat acvatic inferior, de obicei cu solzi, care respiră prin branhii’ < lat. *piscis*, -em (DER, s.v.; DLR, s.v.).

3. Pe lângă aceste exemple, am regăsit în paginile *Alexandriei* unele personaje fantastice (de basm), care au o înfățișează cuidată/himerică, idee remarcată și de Nicolae Cartojan, conform căruia acestea reprezintă „cele mai ciudate creaturi ale imaginației populare”⁶¹: „...o țară cu oameni cu 2 capete: dinainte ave cap de om și graie omeneste, iar dindărăt ave cap de **câne** și lătra cânește...” (A.1620: 8^v); „...ajunseră la o țară cu oameni: jumătate era om, jumătate **cal**, și să chieamă ispolini aceia.” (A.1620: 21^v); „...merse 10 zile nainte și ajunseră la o țară cu nește oameni cu un picior și cu o mână și cu un ochiu și cu coade de **oaie**...” (A.1620: 22^v); „Și trecu și văzu nește oameni legați cu obrazele de **leu**.” (A.1620: 50^f) etc.

4. Studiul riguros al vechilor unități lexicale, conservate în diferite texte sau atestate în diverse dicționare, se impune ca un demers investigativ necesar în analiza filologică și, implicit, în cea lingvistică, întrucât înlesnește înțelegerea aprofundată a limbii române și a evoluției sale istorice⁶². În acest sens, examinarea fenomenelor lexicale din trecut ar trebui să constituie o preocupare constantă pentru specialiștii din domeniul umaniste – direcție de cercetare căreia ne raliem și noi prin prezenta lucrare.

4.1. Așadar, identificarea și inventarierea termenilor referitori la faună, regăsiți în paginile romanului *Alexandria*, nu doar că au favorizat cunoașterea adecvată a unor denumiri din perspectivă etimologică și semantică, ci au evidențiat și bogăția lexicală a acestei cărți populare, cu un conținut laic, larg răspândit în Evul Mediu românesc.

⁵⁷ Dorling Kindersley, *Animale – ghid vizual complet al lumii sălbatice...*, p. 260–261. apud Maria Aldea, *Denumiri de păsări...*, p. 220.

⁵⁸ Cuvântul *pasăre* apare în structura unor proverbe, ca de pildă: „Adevăr, toată **pasăre** pântru limba ei pier” (A.1620: 23^v).

⁵⁹ Dorling Kindersley, *Animale – ghid vizual complet al lumii sălbatice...*, p. 460 apud Maria Aldea, *Denumiri de pești...*, p. 86.

⁶⁰ Dorling Kindersley, *Animale – ghid vizual complet al lumii sălbatice...*, p. 460 apud Maria Aldea, p. 86–91; vezi și demersul investigativ similar propus de Adrian Chircu, *De nomine piscium...*, p. 309–320.

⁶¹ Nicolae Cartojan, *Cărțile populare în literatura română...*, p. 284.

⁶² Florica Dimitrescu, *Dinamica lexicului românesc – ieri și azi...*, p. 27 și Roxana Vieru, *Paleografia – știință auxiliară a filologiei...*, p. 18.

4.2. Drept urmare, segmentarea lexicului *Alexandriei* în funcție de specii și clasificarea acestora pe baza câmpurilor lexico-semantică au facilitat conturarea unei perspective de ansamblu asupra subiectului propus.

Bibliografia

a) corpus:

***, *Alexandria*, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, vol. XI., studiu introductiv, ediție și glosar de Florentina Zgraon, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2006.

b) studii și articole:

ALDEA, Maria, *Denumiri de mamifere în Lexiconul de la Buda (1825)*, în Mihaela Viorica Constantinescu et alii (ed.), *Perspective comparative și diacronice asupra limbii române. Actele celui de-al XV-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică (București, 27–28 noiembrie 2015)*, București, Editura Universității din București, 2016, p. 211–217.

ALDEA, Maria, *Denumiri de păsări în Lexiconul de la Buda (1825)*, în *The Proceedings of the European Integration – Between Tradition and Modernity Congress*, Târgu Mureș, Editura Universității Petru Maior, vol. 6, 2015, p. 218–233.

ALDEA, Maria, *Denumiri de pești în Lexiconul de la Buda (1825)*, în Adina Chirilă (ed.), *Omul de cuvânt. In honorem Gheorghe Chivu*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2017, p. 85–92.

ALDEA, Maria, *Denumiri de reptile, amfibieni și nevertebrate în Lexiconul de la Buda (1825)*, în *Fonetica și dialectologie*, București, Editura Academiei Române, XL, 2021, p. 5–10.

AVRAM, Mioara, *Cuvintele limbii române între corect și incorect*, Chișinău, Editura Cartier, 2001.

BARBU MITITELU, Verginica, *Hiponimie, sinonimie, antonimie. Abordare din perspectiva lingvistică*, București, Editura Matrix Rom, 2010.

BIDU-VRĂNCEANU, Angela, „Câmpuri (sub)ansambluri lexico-semantică”, în Angela Bidu-Vrănceanu și Narica Forăscu, *Modele de structurare semantică. Cu aplicații la limba română (Polisemie, sinonimie, antonimie, câmpuri)*, Timișoara, Editura Facla, 1984, p. 130–161.

BIDU-VRĂNCEANU, Angela, *Câmpuri lexicale din limba română. Probleme teoretice și aplicații practice*, București, Editura Universității din București, 2008.

CARTOJAN, Nicolae, *Alexandria în literatura românească. Noi contribuții (studiu și text)*, București, Editura Cartea Românească, 1922.

CARTOJAN, Nicolae, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I. *Epoca influenței sud-slave*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974.

CHIRCU, Adrian, *De nomine animalium. Observații asupra tălmăcirii de către Teodor Corbea a numelor latinești de animale cu vorbe românești (Dictiones latinae cum valachica interpretatione)*, în *Studii clasice*, L (2020), 2021, p. 195–210.

CHIRCU, Adrian, *De nomine piscium. Denumiri de pești în vechi dicționare românești (Dictiones latinae cum valachica interpretatione)*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica*, vol. 22/2, Alba Iulia, Universitatea „1 Decembrie 1918”, 2021, p. 309–320.

- CHIȚIMIA, Ion Constantin, TOMA, Stela (coord.), *Crestomație de literatură română veche*, vol. I, cuvânt înainte de Prof. dr. doc. Zoe Dumitrescu Bușulenga, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984.
- COȘERIU, Eugeniu, *Les structures lexémantiques*”, în Wilhelm Theodor Elwert (ed.), *Probleme der Semantik, Zeitschrift für französische Sprache und Literatur*, Wiesbaden, Editura Franz Steiner Verlag, 1968, seria nouă, nr. 1, p. 3–16.
- CRUSE, D. Alan, *Lexical semantics*, Regatul Unit, Editura Cambridge University Press, 1986.
- DIMITRESCU, Florica, *Din lexicul limbii române vechi – și nu numai*, București, Editura Universității din București, 2014.
- DIMITRESCU, Florica, *Dinamica lexicului românesc – ieri și azi*, Cluj-Napoca/București, Editura Clusim/Editura Logos, 1995.
- GAȘTER, Moses, *Literatură populară română*, ediție, prefață și note de Mircea Anghelescu, București, Editura Minerva, 1983.
- HASDEU, Bogdan Petriceicu, *Cuvente din bătrâni*, București, Editura „Cultura Națională”, 1937.
- IORDAN, Iorgu, MANOLIU, Maria, *Introducere în lingvistica romanică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1965.
- KINDERSLEY, Dorling, *Animale – ghid vizual complet al lumii sălbătice*, coord. David Burnie, trad. Adriana Bădescu et alii, referent de specialitate Oana Popescu, București, Enciclopedia RAO, 2007.
- MORARU, Mihai, VELCULESCU, Cătălina, *Bibliografia analitică a cărților populare laice*, partea I, sub îngrijirea științifică a lui I. C. Chițimia, București, Editura Academiei Române, 1976.
- MOUNIN, Georges, *Clefs pour la sémantique*, Paris, Editura Sghers, 1972.
- ROSETTI, Alexandru, CAZACU, Boris, ONU, Liviu, *Istoria limbii române literare*, vol. I. *De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*, ediția a doua, revăzută și adăugită, București, Editura Minerva, 1971.
- SIMION, Eugen (coord.), *Enciclopedia literaturii române vechi*, cuvânt înainte de acad. Eugen Simion, București, Editura Muzeului Literaturii Române/Editura Fundației Naționale pentru Știință și Art, 2018.
- SIMONESCU, Dan, *Romanul popular în literatura română medievală*, București, Editura didactică și pedagogică, 1965.
- VIERU, Roxana, *Paleografia – Știință auxiliară a filologiei*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2024.

c) dicționare:

- DEL = Marius Sala, Andrei Avram (dir.), *Dicționarul etimologic al limbii române*, vol. I-IV, București, Editura Academiei Române, 2012-2022.
- DER = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum I.O., 2007.
- DLR = Marius Sala, Gheorghe Mihăilă, Monica Busuioc (dir.), *Dicționarul limbii române*, ediție anastatică, vol. I-XIX, București, Editura Academiei Române, 2010.